

EUSKALTZAINDIAREN GOMENDIO-ARAUEN IDAZKERAZ: LETRA LARRIEI BURUZKOAREN KASUA

Antton Elosegi Aldasoro

AURKEZPENA

Hogeita bost urte bete berriak dituen euskara batuaren araugintzan Euskaltzaindiak lortu duen onespina ez da beti behar bezala balioztatzen. Horrek besterik gabe, esango nuke, erakunde haren ekintzetan ongi kausituak hutseginak baino gehiago direla erakusten digu.

Euskara zatituak, sakabanatuak, arau bateratzaileak behar zituen, eta Euskaltzaindiak eman egin dizkio. Arauok, marmarioek eta kritikek beste itxura erakutsi badute ere, ulertu egin dira: arauak bideratzen zituzten testuek oro har, erabakizunak ahalbideratzen zuen neurrian, nahiko garbi eta zehazki bideratu dute euren mezua. Joera ere, onerako izan da. Hitz elkartuen edo arazi-ren idazkerari buruzkoetan, esate baterako, arau berriak zaharrak baino askoz ere argiagoak eta errazagoak izan dira. Horregatik da harrigarriagoa hain berriki, 1990.ean, plazaratutako *Letra larrien erabilera euskaraz* izeneko gomendioan ikus daitekeen idazkera, barka bekik ausardia, hainbat pasartetan iluna, eta zehaztasunik gabea.

TXOSTEN HONEN MUGAK

Ohartzen naiz ez dela hau modurik egokiena ortografiatzko arazo horri erantzun osoa eta betea emateko. Ene iduriz, gai horrek, inolako larritasunik gabe, oso azalekoa baita, mereziko luke batzordeño bat biltzea, letra larrien erabileraz hala gure tradizioetik nola inguruko hizkuntzetako azken joeretatik atera daitezken ikaskizun guztiak kontuan hartuz arau oso samarrak eta landuak proposa litzan. Hortaz, har bedi nire txosten xume hau, bai begirunez egindako kritika moduan, eta bai gaia lantzeko proposamen apal gisan, ez, inondik ere, bere hartan onartua eta plazaratua izateko pretentsioa duen ezer bezala. Txosten honexen mugapenak batetik, eta kritikatzan dudan testuaren ereduaren neurriak bestetik, oso testu labur eta trinkoa aurkeztera behartzen naute.

Carles Duarte (1993) kataluniarrari jarraiki, honako ezaugarritz jantzita beharko luke arau-testu on batek, besteak beste: edukinaren ordenamendu zorrotza, kontzeptu eta hitzen hierarkizazioa ongi landua, zehatza eta doia, matizaturia, eta mezu hartzailearentzat, argia, ulertteraza, gardena.

Esan bezala, ez dira horiek kritikatzin dudan testuaren tasunak. Ondoren, nire ustez oker daudenak nolabait sailkatuz, ondoko akatsak egotziko nizkioke aipatu gomendioaren idazkerari:

1. Arauen antolamenduaz

Artikulu gutxi batzutan bildu nahi denean gai bati buruzko araudi osoa, arreta handia ipini behar zaie Carles Duarteren aholku haiei: antolamendu iherarkikoa, generikotik espezifikora, eta hitzen zehaztasuna, bereiziki.

Euskaltzaindiaren testu laburrean ez dira falta beharrik gabe errepikatutako puntuak, esate baterako: *egoitza ofizial* izateak ez du zerikusirik etxe baten izen propioari maiuskula ipini ala ez erabakitzerakoan. *Arartekoari* buruzko salbuespena soberan dago, pertsona bakarreko instituzio bereziekin batera sar baitaiteke: Errege(a) eta Aita Sainduarekin batera.

Erakunde pribatu nahiz publikoen izenekin (2.1.) bezalako formulazio generikoa egin ondoren, *alderdi politiko eta sindikatuei* beste puntu desberdina (2.2.), eta bestea oraindik (2.3) *instituzioei* eskaintzea ez da batiere logikoa, edozeinen ulermenetan erakunde pribatu edo publiko bati-tira. Horiek denak, eta beste batzuk ere, adibide gisa jartzea askoz zentzuzkoagoa izango litzateke.

Zenbaki bera, 5. daramaten bi arau ipintzeari ez diot arrazoirik somatzen.

KONTRAESANAK

Letra larriei buruzko testu horretako bi ataletan, kontraesanean sartzen diren arauak ere aurki daitezke:

Baigorriko bizkondearen kasuan bezala, tituluak letra xehearekin idatzi behar badira, Erregeren *familia osoari* ezingo zaie arau diferentea ezarri. Ala maiuskula ipini beharko diogu Bartzelonako kondeari Errege(a)ren aita izateagatik?

Kontraesan garrantzitsuagoa dugu 14. puntuko *erakundeetan sortzen diren batzordeen izen ofizialetako* izen generikoa, (*batzordea*) letra xehearekin idatzi behar badugu, 2. eta 13. puntuetako adibideetan erakunde-organoen izenak maiuskularekin direla esan zaigularik. Ia ezinezkoa izango litzateke asmatzea sintagmako elementu nagusi guztiak (*Zuzendaritza batzordea*) ala lehenengoak bakarrik (*Gramatika batzordea*) jantzi behar den letra larriz.

HUTSUNEAK

Esanahi zehatzegiko hitzak erabiliz gero, hainbat kasu arautik kanpo geratzen denez, badirudi aurkako arauari jarraitu beharko litzaioketela. Horrelakoak maiztxo gertatzen dira testu osoan. Zer arrazoi dago, esate baterako, 4. puntuan “erlijio jaiak” eta ez besteak arautzeko? Horrela, “Jai eta egun handien izenetan” idatzi izan balitz, puntu bakar batean jasoko zitezkeen 4. eta 5. (bis) puntuetakoak.

2. Zenbait hitz gaizki, zehaztasunik gabe, edo bi esanahi desberdinekin erabiltzen dira

Esate baterako sarreran eta 17. puntuan testuinguru hitza erabiltzen da, bere esanahia bortxatuz: *kasuak edo egokierak* esan beharko litzatekeen tokian.

11. puntuan erreferentzia (?) kardinaletan, izenondo direnean letra xeheaz idazten direla esaten zaigu, eta adibide bezala «Baionako Iparaldetik», inongo izenondorik agertzen ez dela, izenak baizik.

Ez da ondo ulertzen zergatik sartzen diren *Estatuaren Botereen* artean *Liburuaren Zuzendaritza Nagusia*, *Defentsako Ministerioa* (nahiz eta boteretsua den) edo *Euskara Zerbitzua*.

NIRE PROPOSAMENA

Edukinari buruzko ohar bat

Alde batera utzirik ondoko lerroetako pasarte batzutan Euskaltzaindiaren gomendioan ez bezala arautzen diren xehetasun txiki batzuk, bada puntu bat nire uste apalean oinarririk ez duena euskal tradizio idatzian, eta zuzentzea proposatzen dudana. 15.ari buruz ari naiz: *Liburu*

izenburuetan hitz nagusiak beti letra larriekin jarriko dira. Nik neuk, gai-netik bada ere aztertu dudan neurrian, euskal liburuen izenburuetan, lehen hitzaren lehen letra izan da letra larriz idatzi dena. Gainerako hitzek arau orokorrari jarraitu izan diote. Gure ereduari muzin egin eta anglosaxoiari heltzea erabateko aldaketa izango litzakete; horrela erabakitze-kotan, nire ustez, gehiago zehaztu beharko litzakete: artikuluen izenburuak (?), filmeenak (?), antzerki-obrenak (?), kantuenak (?)... Izan ere, ingelesezko gaurko joera baita horietan guztietan hitz nagusi guztiak letra larriarekin jaztea. Letra larriei buruzko gomendio kalera zenetik, lehen aipatu dudan euskal idazlearen obediencia-jarrerara dela eta, ezin uka izugarri igon dela hitz nagusietan maiuskula idazteko joera, baina ez da inondik ere erabatekoa, ez eta ere, horrela izanda ere, arrazoi nahikoa mendeetako ohitura aldatzeko.

Proposatzen dudan testua

Ez da komeni beharrik gabe erabiltzea letra larriak. Hortaz, hemen arautzen ez diren gainerako kasuetan letra xeheak erabiltzea bidezkoa-gotzat jotzen da.

1.1. Letra larriarekin idatziko da izkribu bateko lehen hitza eta puntu baten ondotik datorrena ere.

1.2. Halaber, letra larriz hasiko da galde eta harridura zeinuen ondoko lehen hitza, tartean komarik ez badago, eta hiru puntuen ondokoa ere.

1.3. Bi puntuen ondoren, hitzez hitzezko aipamen zuzenetan, gutun eta antzekoen aurkezpenetan eta lerrokada berria hasten denean bakarrik.

Eta handik erraiten du Senekak: “Letra gabeko aisia, deus ez dakienaren alferkeria...”

Adiskide maitea: Bizi haiz, aspaldiko?

Zenbaiten ustez, gramatika hiru zatitan banatzen da: fonologia, sintaxia eta hiztegia.

2. Hasierako letra larriz idazten dira ondokoen izenak

2.1.1. Pertsonak, egiazkoak nahiz alegiazkoak, beren izen, deitura, izenorde, eta ezizenekin:

Karmele Igarabide, Peru Abarka, Joxe Okerra, Galtxagorri

Altzoko Erraldoia, Errege Katolikoak.

Gauza bera erlijioetako nahiz mitologietako jainko, pertsonaia eta sailduen izenetan eta pertsonifikatutako izakietan.

Iondone Petiri, Santo Tomas, Jehova, Jupiter, Ni-a.

2.1.2. Izaera bakarreko kargu eta duintasunak, ondoan izen propio-rik ez daramatenean:

Errege(a), Aita Saindua, Arartekoa, Lehendakaria, baina Isabel erre-gina, Joan Paulo aita saindua.

2.1.3. Ohorezko trataerak, osorik nahiz laburtuta idatzi: *Lehenda-kari Jaun Txit Garaia, Andre T.P.*, (baina kargu edo duintasunaren izen-dapen hutsa, letra xeheaz ik. 3.2.)

2.2. Animalien izenak; ez, ordea, beren arrazenak:

Pinto, Gorri, baina behi betroia, doberman zakurra.

2.3. Era guztietako elkarte, edo erakunde publiko nahiz pribatuen izen bereziak: instituzio ofizialenak, alderdi politikoenak, sindikatuenak, merkatal etxeenak, erlijio erakundeenak, enpresenak eta gainerakoenak. Gauza bera erakundeen kudeaketa-organoetan.

2.4. Ospakizun erlijioso, zibil, politiko edo bestelakoak:

Besta Berri, Aste Saindu, Maiatzaren Bata, Aberri Eguna [baina san-joanak]

2.5. Historiako gertakari handiak, eta politikako, kiroleko, erlijio-ko edo kulturako bilkura edo agiri edo gertakari garrantzizkoen eta antze-koen izen bereziak:

Bigarren Karlistada, Berta Handia, Contadorako Taldea. Frantziako Iraultza, 68ko Maiatza, 1992ko Joku Olinpikoak, Vatikanoko Kontzilioa, baina ez aroen, garaien, estiloen eta antzekoen izenetan: pizkundea, erro-mantizismoa.

2.6. Auzo, hiri, estatu, kontinente, mendi, golko, lurmutur, plane-ta, izar eta gainerakoetan, alegia, nortasuna duten era guztietako toki-izen berezietan:

Uztaritze, Zuberoa, Matxitxako, Pirineoak. Afrika, Hirugarren Mun-dua, Lurra, Martitz, Orion.

2.6.1. Letra xehea ipiniko da, ordea, toki-izenen zati generi-koan, izen propio bihurtu ez denean: *Bilboko hiria, Matxitxako lurmutu-rra, Iguazuko ur-jauzia, baina Pertsiar Golkoa.*

2.6.2. Eraikin, kale, plaza eta abarren izenetan, zati espezifikoa maiuskularekin eta generikoa minuskularekin idatziko dira: *Errementari kalea, Artetxe Idazlearen karrika, Txagorritxu ospitalea*, baina zati guztiak maiuskularekin, euskara ez beste hizkuntzakoak direnean: *Buckingham Palace, Rue Rivoli, Plaza Mayor*.

2.7. Ikasgai akademikoen eta hezkuntza-zentruen izenetan: *Kimi-kako Lizentziatura, Kazetaritza Fakultatea*, baina *medikuntzan aurrerapen handiak egin dira*.

2.8. Lege-testuen eta arau ofizialen izenburuetan hitz nagusi guztiei letra larria ipintzen zaie: *Euskal Eskola Publikoaren Legea*, baina, *Lege-Biltzarrak onarturiko legeak*.

3. Oro har, letra xehea ipiniko da gainerako kasuetan, eta bereziki:

3.1. Pertsonen izenaurreko eta izendapen generikoetan: *Garmendia andrea, Etxenike irakaslea, Duvoisin kapitaina, aita Manuel, osaba Josepe, Hirigoien jn., Etxeberria an*.

3.2. Kargu, titulazio, lanbide eta lan-kategoriak: *parlamentari, ministro, zuzendari, euskaltzain, mediku, doktore, goi-mailako teknikari*.

3.3. Edozein tokitako biztanleei ematen zaien izena, letra xeheaz hasiko da: *uztariztarra, afrikarra, lurtarra, hirugarren mundutarra*.

3.4. “Lurra”“eguzkia” eta “ilargia” letra xeheaz idatziko dira astronomia ez denean testuinguru: *lurrean landatu zuen, eguzkia laino artean ageri zen*.

3.5. Urtaro, hilabete eta asteko egunetan: *udaberria, maiatza, astelehena*.

3.6. Produktuen marketan, erabileran arrunt direnean: *diesel motorea, kaxemirazko zapia, errioxa ardoa*.

* * *

Ez nuke bukatu nahi ohartarazi gabe nire proposamen honetan, ha-
maikatxo kasu geratzen dela arautu gabe; baina gehienetan, gerta daitez-
keen auziak araua hautsi gabe erabaki daitezkeelakoan nago. Nire uste
apalez arau labur bati ezin dakioke gehiago eska.

Txosten honetako ideiarene bat jasotzeko modukoa irizten baduzue,
gainerako ausardiak barkatuko ahal dizkidazue.

BIBLIOGRAFIA

- ARARTEKO: *Idatz arauak/Normas de redacción*. Gasteiz: Ararteko, datarik gabe.
- CASADO, Manuel: *El castellano actual, usos y normas* (25-25. orr.).
- CATCH, Nina (1982): *Orthographe. Que sais-je?*. Presses Universitaires de France: Paris.
- DUARTE, C.; ALSINA, A.; SIBINA, S. (1993): *Manuel de llenguatge administrativa*. Barcelona: Escola d'Administració pública de Catalunya, Barcelona, 1991: Generalitat de Catalunya, 1990.
- EGIA, Gotzon eta bestek (1991): *Letra larriak eta xeheak*, Donostia: Mekanografiatua.
- EGUNKARIA (1992): *Estilo liburua*, Donostia: Euskaldunon Egunkaria.
- EL PAIS (1990): *Libro de Estilo*, Madrid: Ediciones El País.
- ESNAL, P.; ZUBIMENDI (1993): *Idazkera liburua*. Eusko Jaurlaritza.
- EUSKALTZAINDIA (1993): *Euskaltzaindiaren Gomendioak eta Erabakiak (1990-1993)*, Bilbo: EHUKo Argitarapen Zerbitzua.
- ETB (1992): *Euskarazko albistegietarako eskuliburua*. ETB.
- GOMEZ TORREGO, L. (1989): *Manual de español correcto, II*, Madrid: Arco/Libros, S.A.
- HANSE, Joseph (1980): *Orthographe et grammaire: Politique nouvelle*. Paris: CILF.
- LAROUSSE: *Ortografía española* (41-43. orr.).
- LAROUSSE (1964): *Grammaire Larousse du français contemporain*. Paris: Librairie Larousse.
- LALLIAS, Jean-Claude; DELGADO, Anne (1986): *L'Orthographe à l'heure de l'informatique*. Paris: CEDIC.
- LOPTEGI, E. (1993): *Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen bilduma*. Eusko Jaurlaritza.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1982): *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- SOL, Ramón (1992): *Manual práctico de estilo*. Madrid: Ed. Urano.